

А.Б. Камінський, д-р екон. наук, проф.,
К.К. Писанець, асп.

СТРУКТУРА ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У СПОЖИВЧОМУ КРЕДИТУВАННІ

У статті розглянуто структуру кредитного ризик-менеджменту фінансових установ у споживчому кредитуванні. Розкрито специфіку використання кожного елементу цієї структури.

The article describes the credit risk-management structure of financial institutions in consumer crediting. The specificities of each element usage of credit risk management structure are presented.

Ключові слова: системи ризик-менеджменту, споживче кредитування, кредитний скоринг.

Keywords: risk-management systems, consumer crediting, credit scoring.

Перед початком світової економічної кризи у світовій економічній системі спостерігався справжній бум споживчого кредитування. Українська економіка при цьому не була виключенням. З кінця 2005 року по 4 квартал 2008 року обсяг кредитів, виданих домогосподарствам зріс з 35,7 млрд. грн. до 280,5 млрд. грн., що вказує на восьмикратне зростання. Окрім того, частка кредитів домогосподарствам (серед яких переважають споживчі кредити) у загальній структурі кредитного портфеля на кінець 2008 року в Україні зросла до 39%. Схожа ситуація склалася і в інших постсоціалістичних країнах, зокрема у Росії, Польщі, Угорщині тощо. Ситуацію ілюструють графіки, подані на Рис. 1. Особливістю розвитку споживчого кредитування в постсоціалістичних країнах виступає фактор нерозвиненості споживчого кредитування в соціалістичній системі господарювання. В результаті із впровадженням споживчого кредитування попит на кредити виявився великим. До цього додався так званий ефект «відкладеного споживання», який обумовлювався кризовими явищами переходу від соціалізму до капіталізму. В цей період споживчі товари, що були куплені раніше, застаріли, але купувати нові можливості не було і споживання відкладалося. Пізніше задоволення споживчого попиту було здійснено за допомогою кредитів.

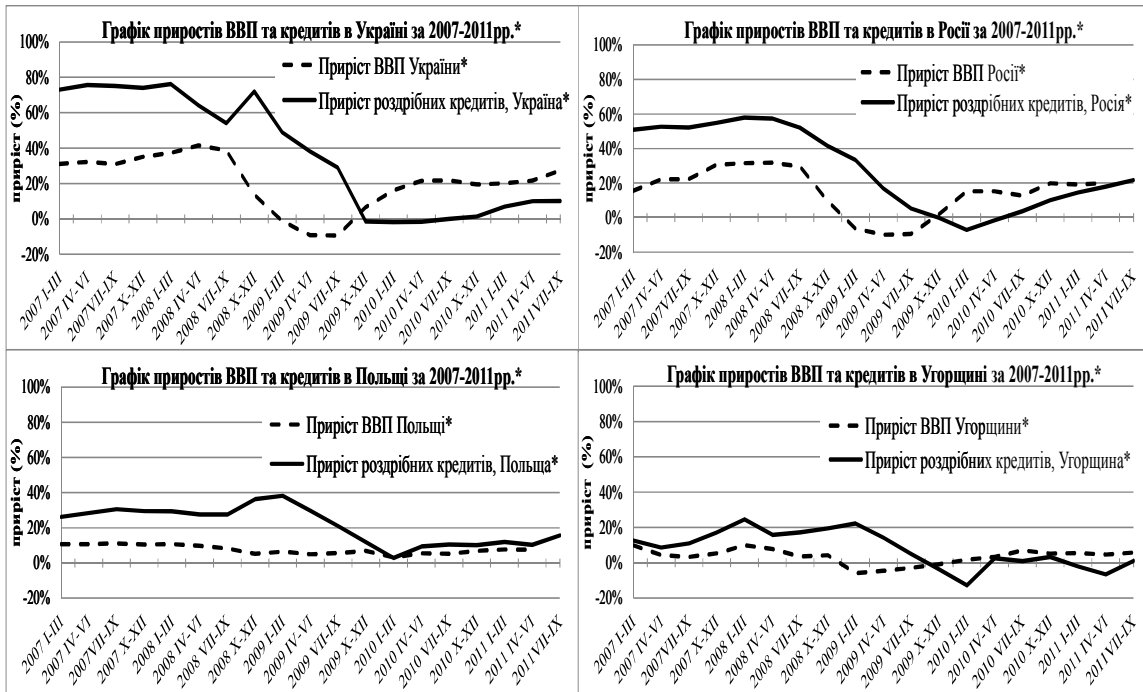
Фінансові інститути як провідних країн світу, так і постсоціалістичних, включаючи Україну, не були готові до сценарію швидкого зростання портфелів споживчого кредитування. Українські банки, зіткнувшись з високим попитом на споживчі кредити, не мали надійного, перевіреного, ефективного інструментарію та ефективної структури кредитного ризик-менеджменту. Намагаючись захопити якомога більшу частку ринку в умовах невисокої вартості грошей, вони вибудовували свої стратегії без належної системи ризик-менеджменту або маючи системи, «скопійовані» у фінансових інститутів розвинених країн. Як наслідок, рівень ризику був надмірний, і це

призвело пізніше до значної частки простроченої заборгованості у портфелях. Проблематика була досліджена та представлена одним з авторів у [3].

Рис. 1. Частка кредитів домогосподарствам у загальній структурі в Україні, Росії, Польщі та Угорщині за 2007-2011рр [11], [12], [13], [14].

Наслідками світової фінансової кризи стали різкий спад ВВП, гальмування процесів розвитку економік, спад у кредитному секторі. Як свідчать наведені на Рисунку 2 графіки, після початку економічної кризи в Україні, Росії, Польщі та Угорщині відбувся значний спад кредитування, який поки що не відновився до докризового рівня у 2011. Це пояснюється відсутністю у фінансових установ вільних коштів через масові вилучення депозитів населенням, неповернення коштів за кредитами та неможливістю залучення зовнішнього фінансування [11], [12], [13], [14]. Окрім того, з графіків видно, що темпи приросту обсягів кредитування були вищі за темпи приросту ВВП, тобто кредити не були підкріплені реально створеними товарами та наданими послугами, що також стало фактором дисбалансу в економіці. А в Україні ще й сприяло зростанню від'ємного сальдо торгового балансу, тому що споживчі кредити витрачалися великою мірою на купівлю іноземних товарів.

*Річний приріст у фактичних цінах

Рис.2. Приріст кредитів та ВВП України, Росії, Польщі та Угорщини за 2007-2011 рр., у % до попереднього року

Таким чином, роль ризик-менеджменту була недооцінена під час різкого росту споживчого кредитування. Метою даної статті є висвітлення адекватної структури ризик-менеджменту у споживчому кредитуванні та розкриття існуючого інструментарію реалізації його структурних елементів.

На нашу думку, адекватна система кредитного ризик-менеджменту в українських умовах повинна мати структуру, що складається з трьох основних елементів: системи протидії кредитному шахрайству, системи взаємодії з бюро кредитних історій та скорингової системи (Рис.3). Описані інструменти дозволяють оцінювати та управляти ризиками кредитного портфеля на усіх етапах кредитного ризик-менеджменту – від етапу подання заявки на отримання кредиту до етапу стягнення простроченої заборгованості.

Рис.3. Структура кредитного ризик-менеджменту у споживчому кредитуванні

Розглянемо концептуальну сутність кожного елементу.

Першим елементом виступає система протидії шахрайству, яка реалізується, головним чином, на етапі видачі споживчого кредиту і може бути емпірично протестована лише після формування портфеля. Метою системи є рішення про присвоєння аплікату статусу щодо потенційного шахрайства. В найпростішому випадку це може бути «високий рівень потенційного шахрайства» або «низький рівень потенційного шахрайства». За умови високого рівня потенційного шахрайства аплікату відмовляють у видачі кредиту, а у протилежному випадку переходять до наступного кроку оцінки. В більш розвинених підходах використовують скоринг оцінки потенційного шахрайства.

Існують наступні інструменти виявлення шахраїв: за допомогою спеціалізованих технологій складення аплікаційних анкет, звернення кредитора до «чорних списків» (black lists), перехресні перевірки, використання статистичних методів, що, зокрема, передбачають скорингову систему запобігання шахрайству (Рис.4). Розглянемо зазначені методи більш детально.

Метод «складання анкет» передбачає включення до аплікаційних заявок полів, що запитують інформацію повторно, або несуть однотипний зміст. Наприклад, такими полями є «персональний ідентифікаційний номер», «дата народження» та «стать». Відомо, що «персональний ідентифікаційний номер» вже містить інформацію про стать та дату народження. Такий метод дозволяє відсіяти «непрофесійних шахраїв» і не має значної ефективності, проте дозволяє зберегти витрати на подальшу оцінку відсіятих недобросовісних позичальників.

Інструментарій використання «чорних списків» неплатників передбачає пошук інформації про здійснення даною особою-аплікантом шахрайства при попередніх кредитних або інших операціях. Система перевіряє заявника у внутрішній базі даних кредитної установи, що може містити не лише внутрішню інформацію, але й зібрану судову, податкову інформацію про відповідну особу. Проте, такі «чорні списки» часто не виявляють шахраїв, оскільки база даних однієї кредитної організації навряд містить достатньо даних. Хоча банки кооперуються в цьому аспекті та створюють спільні «чорні списки».

Перехресні перевірки здійснюють спеціальну перевірку даних з різних джерел. Наприклад, перевірка в базі даних бюро кредитних історій може виявити, що номер мобільного телефону апліканта належить ще декільком позичальникам. Статистика показує, що в 70% випадках це організоване шахрайство.

Інструментарій системи скорингу виявлення шахрайства передбачає на основі числової характеристики у вигляді скорингового балу визначити ступінь ймовірності того, що позичальник є шахраєм. Проте, для створення подібних систем необхідно мати достатню кількість інформації та кваліфікованих фахівців. Окрім того, така система має постійно підтримуватися й оновлюватися. Щодо методів, які

використовуються у скорингу шахрайства, то це дерева рішень, методи кластеризації, нейронні мережі та генетичні алгоритми. Вони є добре описані у джерелі [8].

Рис.4. Інструментарій протидії шахрайству

Наступним елементом структури кредитного ризик-менеджменту є система взаємодії з бюро кредитних історій. Бюро кредитних історій є інфраструктурним елементом кредитного ринку, що зберігає та накопичує інформацію про кредитні історії позичальників. Воно містить інформацію про історію попередньої кредитної дисциплінованості, про поточне кредитне навантаження позичальників, структуру їх боргового портфеля та іншу важливу для прийняття кредитних рішень інформацію.

Існує можливість використання двох інструментів оцінки кредитного ризику позичальника при споживчому кредитуванні. Перший полягає у тому, щоб приймати рішення на основі звіту бюро кредитних історій. Другий – у тому, щоб інтегрувати скорингову оцінку бюро кредитних історій у власну систему оцінки як додаткову інформацію або фактор (Рис 5). Створення системи оцінки виключно на основі першого підходу має певні обмеження, оскільки не всі позичальники мають кредитну історію. Особливо це стосується нових кредитних ринків, таких як ринок України.

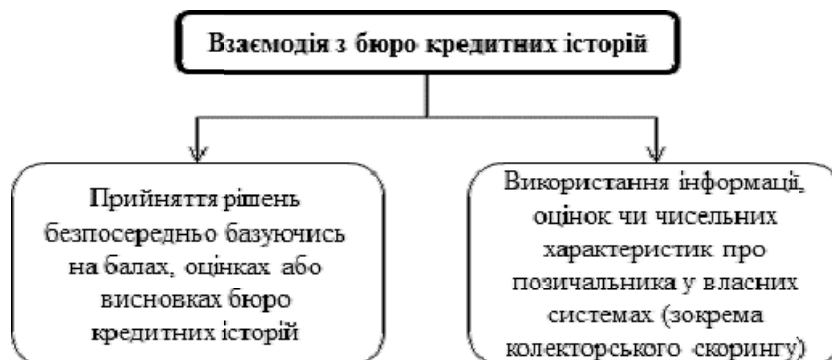

Рис.5. Інструментарій роботи з бюро кредитних історій

Найкраще для інтеграції підходять системи кредитного скорингу, де оцінка бюро кредитних історій є відображенням кредитної історії, а внутрішній скоринг (наприклад, аплікаційний) відбиває рівень ризику на основі соціально-демографічних та професійно-кваліфікаційних характеристик.

Інтеграція може бути реалізована лінійним або матричним способом. Перший передбачає, що оцінка бюро кредитних історій являє собою одну характеристику в аплікаційному скорингу, а другий – співставлення значення скорингів у матричному вигляді, як це показано на Рис 6.

		Аплікаційний скоринг		
		Високі Значення	Середні значення	Низькі Значення
Оцінка бюро кредитних історій	Висока	Збільшення кредитного ліміту	Збільшення кредитного ліміту	Додатковий (ручний) розгляд
	Середня	Збільшення кредитного ліміту	Без змін	Зменшення кредитного ліміту
	Низька	Додатковий (ручний) розгляд	Зменшення кредитного ліміту	Відмова у видачі кредиту

Рис.6. Матриця прийняття кредитних рішень

Третім елементом структури ризик-менеджменту є власне кредитний скоринг. Ми виділяємо його основні чотири види: аплікаційний, поведінковий, колекторський та скоринг бюро кредитних історій (рис.7). Останній вже було розглянуто вище.

Рис. 7. Системи кредитного скорингу

На основі аплікаційного кредитного скорингу приймаються рішення про надання чи відмову у отриманні кредиту, можуть визначатися умови видачі кредитів (строки, ставки, перший внесок тощо). Поведінковий скоринг використовується для встановлення лімітів, оцінки поведінки позичальника та моніторингу прострочених платежів, управління кредитним ризиком з огляду на поведінку рахунку в аспекті прийняття рішень про передачу справ до колекторських відділів або утримання існуючих клієнтів. Колекторський скоринг використовується для прийняття рішень при роботі з простроченою заборгованістю і є добре описаним у джерелі [4]. Скоринг є ефективним інструментом, що може бути використаним при обґрунтуванні рішень

ризик-менеджменту. Більш детально зі скоринговими технологіями можна ознайомитись у роботах [1], [2], [5], [6], [7], [9], [10].

Отже, у післякризовий період проблема формування структури ризик-менеджменту в споживчому кредитуванні є актуальною. Нами запропоновано трьохелементну систему, що складається з систем протидії шахрайству, роботи з бюро кредитних історій та скорингових систем. Нехтування одним з вище вказаних елементів призводить до неадекватності оцінки позичальника, відповідно збільшуючи ризики. Варто також зауважити, що інструмент кредитного скорингу використовується одночасно на всіх етапах «життя» кредиту, що надає даному інструменту певної універсальності у застосуванні.

Одним з актуальних питань структури ризик-менеджменту є питання оптимального поєднання цих трьох елементів в межах кредитного ризик-менеджменту для кредитів різних типів. Така оптимізація буде розглянута в майбутніх дослідженнях.

Література

1. Волошин І. Оптимальне управління роздрібним кредитуванням банку // Вісник Національного Банку України. – 2010. – № 5. – С. 12-15.
2. Камінський, А.Б. Моделювання фінансових ризиків: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 304 с.
3. Камінський, А.Б. Бум розничного кредитування: последствия для украинской банковской системы // БанкирЪ – 2007. - № 2 (21). – 30-31.
4. Камінський, А.Б., Сікач В.О. Нейромережеві технології в управлінні портфелем простроченої заборгованості // Міжвід. наук. Зб. «Моделювання та інформаційні системи в економіці». – 2011. – В. 84.- с.5-19.
5. Кириченко О., Патерікіна Л. Аплікаційний кредитний скоринг, його побудова та застосування комерційними банками України // Банківська справа. – 2009. – № 2.
6. Соложенцев, Е. Д. Бюро оценки и анализа кредитных рисков / Е. Д. Соложенцев. – 2007. – Режим доступу: <http://www.ifel.ru/br7/2.pdf>.
7. Anderson, R. A., 2007. The Credit Scoring Toolkit: Theory and Practice for Retail Credit Risk Management, OxfordUniversityPress: UK.
8. Delamaire, L & Abdou, H & Pointon, J 2009, 'Credit card fraud and detection techniques: a review', Banks and Bank Systems, 4(2), pp.57-68.
9. Devis, Ph. After the storm: a new era for risk management in financial services. Economist Intelligence Unit Report, 2009.
10. Thomas L.N., Edelman D.B. Crook J.N. Credit scoring and Its Applications. SIAM monographs on mathematical modeling and computation, 2002. – 248 p.
11. http://english.mnb.hu/engine.aspx?page=mnben_statistikai_idosorok
12. <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>
13. <http://www.cbr.ru/statistics/?Prtid=pdko>
14. http://www.stat.gov.pl/gus/5840_2919_ENG_HTML.htm